

Statpeds innspill til Lesekommisjonen

Hvordan styrke leseferdighetene og stimulere til leselyst hos barn og unge?

Innhold

Barn og elever med behov for særskilt tilrettelegging	3
Barn og elever med nedsatt hørsel	3
Anbefaling 1:.....	4
Leseopplæring for elever med nedsatt hørsel.....	4
Leseopplæring spesielt for elever som er tegnspråkbrukere	5
Læremidler for tegnspråklige elever	6
Anbefaling 2:.....	7
Utvikle leselyst og leseglede for barn med nedsatt hørsel.....	8
Utvikle leselyst og leseglede for barn som bruker tegnspråk.....	8
Anbefaling 3:.....	10
Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid	10
Anbefaling 4:.....	12
Utdanninger og kompetansebehov innen hørselsområdet	13
Barn og elever med nedsatt syn	15
Anbefaling 1:.....	15
Leseopplæring for svaksynte elever som leser visuelt	15
Leseopplæring for elever som bruker punktskrift	16
Anbefaling 2:.....	17
Utvikle leselyst og leseglede for svaksynte barn	17
Utvikle leselyst og leseglede for blinde barn.....	18
Anbefaling 3:.....	19
Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid	19
Anbefaling 4:.....	20
Utdanninger og kompetansebehov innen synsområdet	20
Samiskspråklige barn og elever	20
Anbefaling 1.....	21
Leseopplæring for samisk-språklige elever	21
Anbefaling 2.....	22
Utvikle leselyst og leseglede for samisk-språklige barn	22
Anbefaling 3.....	22
Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid	22

Anbefaling 4.....	22
Utdanninger og kompetansebehov på det samiske området	23
Barn og elever med behov for ASK.....	23
Anbefaling 1:.....	24
Leseopplæring for elever som bruker ASK	24
Anbefaling 2:.....	25
Utvikle leselyst og leseglede for barn som bruker ASK	25
Anbefaling 3:.....	25
Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid	26
Anbefaling 4.....	26
Utdanninger og kompetansebehov innen ASK-området.....	26

Barn og elever med behov for særskilt tilrettelegging

Statped's innspill til Lesekommisjonen tar utgangspunkt i at lesing er en grunnleggende forutsetning for læring, deltakelse og inkludering. For barn og elever med behov for særskilt tilrettelegging, er tilgang til språk, kommunikasjon og tilrettelagte læremidler avgjørende for utvikling av leseferdigheter og leselyst.

Vi gir konkrete anbefalinger knyttet pedagogisk tilrettelegging av leseopplæringen og hvordan lokale myndigheter kan arbeide strategisk og tverrsektorielt for best å ivareta den aktuelle målgruppa. Vi understreker også behovet for å styrke kompetansen i utdanningene og i praksisfeltet slik at barn og elever med særskilte tilretteleggingsbehov får likeverdige muligheter til å utvikle språk, leseferdigheter og leselyst.

Barn og elever med nedsatt hørsel

Nedsatt hørsel brukes her som en samlebetegnelse for ulike grader av hørseltap; fra moderat til alvorlig eller totalt tap/døvhet. Noen barn og elever har problemer med å oppfatte og tolke lyd selv om hørselen ikke er nedsatt. Slike vansker kan skyldes ulike forhold i hjernen.

De fleste barn og elever med nedsatt hørsel har hørende foreldre, og norsk som morsmål og sitt språk. Enkelte har tegn som støtte, og noen har norsk tegnspråk som sitt førstespråk eller morsmål. Barn/elever med nedsatt hørsel har som regel høreapparater eller cochleaimplantater. Det vil ofte være behov for ytterlig teknisk tilrettelegging ved formidling, som for eksempel ved bruk av mikrofon- og høyttalerløsninger. Mikrofonlyden kan enten sendes direkte til høreapparatene/implantatene, eller forsterkes ut i rom.

Grunnskoleelever med nedsatt hørsel har rett til å få opplæring i og på norsk tegnspråk, jf. opplæringsloven § 3-4. Elever i videregående opplæring har rett til opplæring ved hjelp av tegnspråktolk, eller til å gå på en videregående skole som har opplæring i og på norsk tegnspråk. Dette er lovfestet i opplæringsloven § 6-3. Les mer om [Rettigheter for elever med nedsatt hørsel i grunnskolen og videregående opplæring | udir.no](#)

Anbefaling I:

Anbefaling til skolene om beste praksiser for leseopplæring som bidrar til utvikling av språk, leselyst og leseferdigheter, slik at alle elever, uavhengig av nivå, får den støtten og de utfordringene de trenger. Anbefalingene skal kople leseopplæringen til læring i ulike fag, og til skriveopplæringen. Anbefalingene kan også omfatte råd om bruk av læremidler og læringsressurser, og om bruk av skolebibliotek som en del av opplæringen.

Leseopplæring for elever med nedsatt hørsel

God leseopplæring for elever med nedsatt hørsel forutsetter at elevene har reell tilgang til språk, enten gjennom talespråk med bruk av tekniske hjelpemidler, eller gjennom norsk tegnspråk. Gode lytteforhold, riktig tilrettelegging og tett oppfølging av hørselsteknisk utstyr er en grunnleggende forutsetning for læring og inkludering..

Leseopplæringen bør forstås som en integrert del av elevenes språkutvikling. Elever med nedsatt hørsel har ofte mindre tilgang til uformell språklæring. De er derfor mer avhengige av systematisk og eksplisitt arbeid med ordforråd og begreper. Arbeidet med tekst må derfor være tett knyttet til forklaring, begrepsavklaring og bruk av kontekst, både før, under og etter lesing. Det er særlig viktig at nye ord og fagbegreper presenteres i flere modaliteter, slik at eleven får støtte gjennom både visuelle, skriftlige og auditive inntrykk der det er mulig.

Undervisningen bør være visuelt støttet og multimodal der tekst, bilder, konkrete og eventuelt tegnspråk eller tegn-til-tale utfyller hverandre. For elever som benytter talespråk, kan fonologiske strategier inngå i leseopplæringen. Dette krever særlig støtte for å oppfatte og skille språklyder, og må alltid kombineres med arbeid med innhold og forståelse. For tegnspråklige elever vil lesing i større grad basere seg på helordslesing og meningstilgang. Opplæringen må bygge bro mellom tegnspråk og norsk skriftspråk, samtidig som elevenes forståelse sikres gjennom tegnspråket. For å gi elevene et språklig stillas som støtter både lesing og skriving, er et bevisst og strukturert arbeid med grammatikk viktig for begge grupper.

Lesing og skriving bør utvikles i tett sammenheng, der skriving brukes aktivt for å bearbeide og uttrykke forståelse av tekst. Samtidig må leseopplæringen være et felles ansvar i alle fag. Arbeid med fagtekster forutsetter at språket i fagene gjøres tilgjengelig gjennom begrepsarbeid, visuell støtte og tydelig struktur, slik at elevene får reell tilgang til innholdet. Statped har laget en veileder om lyttetrening i skolen som gir veiledning om lytteferdigheter som viktig grunnlag for lese- og skriveopplæring. [Lyttetrening i skolen - Statped](#).

Lytting til tekst, som gjennom lydbøker eller opplesing, kan være et viktig supplement. For elever med nedsatt hørsel må dette tilrettelegges særskilt. Slik tilrettelegging kan være god lyd kvalitet, direkte overføring til høreteknisk utstyr, teksting eller parallell tilgang til skriftlig

tekst og visuell støtte. En helhetlig tilnærming, der skriftlig, auditiv og visuell informasjon understøtter hverandre, er avgjørende for å styrke både språkforståelse og leseferdigheter.

Skolene må ha tilgang til et bredt spekter av læremidler og læringsressurser, inkludert både trykte og digitale tekster, visuelt støttede ressurser, tegnspråklig materiale der det er relevant, samt lese- og skrivestøtteverktøy. Skolebiblioteket kan være en viktig arena for å fremme leselyst og gi tilgang til variert litteratur. For å støtte elevenes leseutvikling, bør biblioteket brukes aktivt i samarbeid med lærerne.

Kompetansen hos ansatte er avgjørende for kvaliteten i opplæringen. Skolene må ha lærere med kunnskap om hørsel, språkutvikling, lese- og skriveopplæring og hvordan det kan legges til rette for inkluderende praksiser. Der det er relevant, må de også ha kompetanse i tegnspråk.

Leseopplæringen må følges systematisk over tid slik at eventuell forsinket utvikling eller manglende progresjon fanges opp tidlig. For å sikre kontinuitet og utvikling er det viktig med god sammenheng i opplæringsløpet og tett oppfølging i overgangene mellom ulike nivåer.

Leseopplæring spesielt for elever som er tegnspråkbrukere

Elever som skal ha opplæring i og på tegnspråk, er en elevgruppe med ulike grad av hørselstap. Det er foreldrene som velger om barnet skal ha en tospråklig opplæring eller norskspråklig opplæring. For tegnspråklige elever må opplæringen ta utgangspunkt i tegnspråk som førstespråk og bygge på en tospråklig forståelse der norsk tegnspråk og norsk skriftspråk utvikles i sammenheng

Det er avgjørende at tegnspråklige elever får en solid språkutvikling både i norsk tegnspråk (NTS) og i norsk allerede før leseopplæringen starter. Tilgang til rike og varierte språkmiljøer spiller en sentral rolle i utviklingen.

Det er en klar positiv sammenheng mellom tegnspråkkompetanse og lesenivå. For tegnspråklige elever er det viktig å supplere leseopplæringen med varierte og visuelle tilnærminger, da elevene ikke nødvendigvis bruker koblingen mellom lyd og bokstav som sin primære strategi. I tegnspråkfaget kan undervisningen forberede elevene på leseopplæringen i klassefellesskapet. Teksten kan formidles på tegnspråk, noe som gir eleven mulighet til å reflektere rundt innhold, og forstå nye begreper.

En tospråklig modell, der norsk tegnspråk og skriftlig norsk brukes parallelt i lese- og skriveopplæringen, er særlig hensiktsmessig. I denne sammenhengen er det også viktig å undervise eksplisitt i likheter og forskjeller mellom tegnspråk og norsk skriftspråk, for eksempel når det gjelder syntaks og ordrekkefølge. I tillegg til å se likheter og ulikheter mellom norsk tegnspråk og norsk skriftspråk, er det også viktig å kjenne til ulike måter tegnspråk kan brukes for å styrke lese- og skriveopplæringen, slik som for eksempel visuell fonologi og fingerstaving.

Arbeid med språk- og begrepsutvikling bør integreres i alle fag, både på norsk og i norsk tegnspråk. Det bør jobbes målrettet med lesestrategier som er tilpasset tegnspråklige elever, som forhåndsvisning av tekst gjennom tegnspråk, oppsummering på tegnspråk og visualisering av tekststruktur. Mange tegnspråklige elever hører til en skole og et læringsfellesskap der de og tegnspråklæreren er de eneste som behersker og bruker norsk tegnspråk. Det er viktig at lærerfellesskapet rundt eleven samarbeider tett for å sikre helhetlig forståelse og opplæring.

Det er videre avgjørende at lærere til tegnspråklige elever har høy kompetanse i norsk tegnspråk og solid kunnskap om tospråklig opplæring og døve elevers leseutvikling. Lærerne må følge tett med på elevens utvikling og velge annen opplæringsmetode hvis progresjonen uteblir eller er uventet sein. Det er behov for utvikling av kartleggingsprøver i norsk for tegnspråklige elever og i norsk tegnspråk. I dag mangler vi kartleggingsverktøy til elevgruppen,

Der elevene har deler av sin opplæring på en alternativ opplæringsarena, som Statped's deltidsopplæring, er det viktig med tett samarbeid mellom bostedsskolen og den alternative opplæringsarenaen. Det samme gjelder samarbeid med foreldrene. Slik samarbeid sikrer en helhetlig tenkning rundt lese- og skriveopplæringen til eleven. Det er viktig at familien gis tidlig tilgang til å lære tegnspråk, og til ressurser som gjør at familien får gode litteraturopplevelser på tegnspråk. Det kan bidra til at de selv snakker tegnspråk i egen litteraturformidling hjemme. Statped gir kurs i tegnspråk til foreldre og søsken, men det krever en stor egeninnsats i dag for å kunne tilegne seg nok til å kommunisere effektivt på tegnspråk.

Læremidler for tegnspråklige elever

Mange av dagens læremidler for begynneropplæring bygger på fonologiske metoder, der koblingen mellom bokstav og bokstavlyd står sentralt. For elever som ikke har tilgang til det talte språket, vil en slik tilnærming ikke være tilstrekkelig. Det er behov for læremidler og

undervisningsmetoder som i større grad bygger på visuelle, taktile og kinestetiske strategier i lese- og skriveopplæringen.

Etter den grunnleggende bokstavinnlæringen er det behov for læremidler som bidrar til å skape og opprettholde lese- og skrive lyst hos elevene. Det er viktig at de skriftlige tekstene speiler tegnspråklige elevers liv og erfaringer, og har en progresjon tilpasset elever som i stor grad møter norske ord kun gjennom skrift.

Fra høsten 2026 vil Statped starte et prosjekt med å utvikle læremidler for begynneropplæringen i norsk for tegnspråklige elever. Samtidig er det et stort behov for å utvikle en tekstsamling tilpasset denne elevgruppen, slik det er beskrevet ovenfor. Det er også nødvendig å styrke utviklingen av læremidler både til faget norsk tegnspråk og til grunnleggende opplæring i norsk tegnspråk.

Rapporten Inkluderende læringsfellesskap ble utarbeidet på oppdrag av Utdanningsdirektoratet i 2025 Inkluderende læringsfellesskap – bruk av læremidler og læringsressurser for elever med sansetap - Proba Samfunnsanalyse. Rapporten peker på at selv om skolen har tilrettelagte læremidler for elever med sansetap, som lærebøker i punktskrift og tegnspråklige undervisningsvideoer, mangler lærerne ofte kunnskap om hvordan disse læremidlene kan brukes i klasserommet. Rapporten konkluderer med at lærere i norsk skole synes å ha høye ambisjoner om å inkludere elever med sansetap i undervisningen. Samtidig er det behov for flere ressurser, mer kompetanse og mer støtte fra skoleledelsen for at tilrettelagte læremidler faktisk blir brukt i klasserommet.

Også Riksrevisjonens rapport *Læremidler i grunnskoler og videregående skoler* slår fast at det ikke er tilstrekkelig produksjon av særskilt tilrettelagte læremidler. Videre at det heller ikke kjøpes inn tilstrekkelig med læremidler og utstyr som dekker skolenes behov, noe som fører til at lærere bruker unødvendig mye tid for å kompensere for manglende læremidler. Mange skoleeiere har ikke rutiner som sikrer at læremidlene faktisk er universelt utformet når de tas i bruk.

Anbefaling 2:

Anbefaling til barnehagene om hvordan barnehagen kan bidra til å utvikle barnas leselyst, leseglede og språk.

Utvikle leselyst og leseglede for barn med nedsatt hørsel

Barn med nedsatt hørsel har et særlig behov for målrettet språkstimulering. Barnehagen har derfor en sentral rolle i å utvikle deres leselyst, leseglede og språk. Høytlesing som er tilpasset barnas forutsetninger, er et viktig virkemiddel. Høytlesingen bør gjennomføres i gode, tilrettelagte rammer med vekt på

- gode lytteforhold
- hensiktsmessig plassering
- riktig bruk av tekniske hjelpemidler
- visuell støtte

For å sikre at barn med nedsatt hørsel får godt utbytte av lesingen, er det avgjørende at barnehagepersonalet har kompetanse om hvordan lesesituasjoner kan planlegges og tilpasses i en inkluderende kontekst. Tilretteleggingen kan blant annet omfatte bruk alternativ og supplerende kommunikasjon og tegnstøtte der det er relevant.

Barnehagen bør arbeide systematisk med språk og lesing gjennom aktiv bruk av bøker, samtaler om innhold og støtte til begrepsutvikling. Tilgang til oppdaterte og samordnede ressurser og e-læringer kan bidra til å styrke personalets kompetanse. Slike ressurser kan også gi inspirasjon til nye måter å arbeide med litteratur på over tid.

Barnehagen må arbeide kunnskapsbasert, inkluderende og helhetlig for å legge et godt grunnlag for barns deltakelse, språkutvikling, leseglede og senere leseferdigheter.

Utvikle leselyst og leseglede for barn som bruker tegnspråk

For barn som bruker tegnspråk, må barnehagen så tidlig som mulig sørge for et godt tegnspråklig miljø med gode språkmodeller. Barna må få daglig tilgang til rik språkstimulering gjennom samtaler, fortellinger og lek. Årene i barnehagealder er kritiske for utvikling av språk. Det gjelder også når barnet skal tilegne seg norsk tegnspråk.

Barnehagen kan legge til rette for leselyst ved å gjøre bøker tilgjengelig og skape nysgjerrighet ved å ta utgangspunkt i barnets interesser. Forklar og vis hvordan man kan lese på norsk tegnspråk.

Start gjerne lesestunden med å oppsummere hva boken handler om og hvem som er med. På den måten legger du til rette for forhåndsaktivering av bakgrunnskunnskap. La også barna delta i gjenfortelling på tegnspråk. Konkreter kan gjerne benyttes som støtte i starten, for senere å bli erstattet av tegnspråk alene.

I den tidlige utviklingen av tekstkompetanse kan interaktiv høytlesing og dialogbasert lesing være positivt. Den voksne og barnet leser sammen mens de har en aktiv samtale på tegnspråk. Utvikling av språk, lese lyst og lese glede skjer gjennom rike språklige erfaringer i samhandling med andre. Barn trenger mange samtaler på tegnspråk, der nysgjerrige spørsmål blir møtt med utforskende og utdypende svar. De trenger å bli fortalt for, oppleve humor, lek med språk og fantasi, og erfare et mangfold av språkmodeller både i direkte samhandling og gjennom digitale medier.

Tegnspråklige barn må få tilgang til tegnspråklige fortellinger, både i live-versjon, men også gjennom video som er tekstformen på norsk tegnspråk. Tidlig literacy handler om nysgjerrighet og utforskning, ikke formell opplæring.

Det er videre viktig at barna får bevissthet rundt det skrevne språk. Knytt gjerne det skrevne språket til håndalfabetet og fingerstaving, samt tegn og tegnspråk. Fingerstaving kan benyttes metodisk for å jobbe med bokstaver, men også for å bokstavere ord som ikke har etablerte tegn.

Kompetanse og samarbeid med hjemmet

Kompetente voksne er den viktigste ressursen for barns språk og lese glede. Samarbeid med hjemmet er en viktig del av arbeidet. Foreldre bør få informasjon og veiledning om lesingens betydning og hvordan de kan støtte barnas språkutvikling hjemme. Tverrsektorielt samarbeid, for eksempel med helsestasjon og bibliotek, kan bidra til å nå alle familier med informasjon og tilgang til bøker. Ordninger som Bokstart og bruk av utlånsordninger i barnehagen, kan gjøre bøker lett tilgjengelige og styrke grunnlaget for lese glede hos alle barn.

For tegnspråklige barn er det svært viktig å ha ansatte i barnehagen som har god kompetanse i norsk tegnspråk, samt kunnskap om barns språkutvikling, flerspråklighet og tidlig literacy. Som alle andre barn profiterer tegnspråklige barn på tilgang til naturlige språkmiljøer med andre barn som snakker deres språk. Barna bør så tidlig som mulig få tilgang til tegnspråklige barnehagemiljøer, som Statped's tilbud når foreldre deltar på kurset Se mitt språk. Foreldrene må involveres slik at det arbeides helhetlig. De må få veiledning og oppdatering av barnehagen og andre fagpersoner om hvordan lesingen kan følges opp hjemme, og bli en naturlig del av hverdagen.

Læremidler for tegnspråklige barn

Et variert tilbud av språkstimulerende materiell er viktig, men barns utbytte av materialet forutsetter at de har tilgang til meningsfull samhandling på et språk som er fullt tilgjengelig for dem. For mange barn med nedsatt hørsel er dette norsk tegnspråk.

Det er avgjørende at barna får samtale om og gjenfortelle innhold fra pekebøker, bildebøker og barnebøker på tegnspråk. Gjennom fortellinger på tegnspråk og visuelle uttrykksformer som bildebøker, tegneserier, animasjon og film utvikler barna språk- og fortellingskompetanse. De får erfaring med hvordan fortellinger bygges opp, hvordan spenning skapes, og hvordan personer, omgivelser, følelser og konflikter kan forstås og formidles.

Statped har utviklet en del språkstimuleringsmateriell for tegnspråklige barn, blant annet fysiske læremidler med digitalt innhold, der utvidet virkelighet (AR) gir tilgang til tegnspråk, animasjoner og filmsnutter med barn. Videre finnes tospråklige pekebøker med skriftlig norsk, tale og norsk tegnspråk, som kan styrke barnas oppmerksomhet på sammenhengen mellom tegn, ord og skrift. Interaktive, tospråklige aktiviteter, der barna følger enkle instruksjoner og får umiddelbar visuell og språklig respons, kan bidra til motivasjon, mestring og leseglede gjennom lek.

Anbefaling 3:

Anbefaling til lokale myndigheter om hvordan de kan jobbe strategisk og helhetlig med lesing, blant annet i samarbeid med kultursektoren.

Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid

Lokale myndigheter har en viktig rolle i å sikre en helhetlig og inkluderende satsing på lesing for barn og unge med nedsatt hørsel. Dette innebærer å arbeide strategisk på tvers av sektorer for å sikre tidlig innsats, sammenheng i opplæringsløpet og likeverdig tilgang til språk, litteratur og læringsressurser.

Styrket samarbeid og helhetlig strategi

Et sentralt grep er å styrke samarbeidet mellom oppvekst-, helse- og kultursektoren. Gjennom rutinemessig samarbeid mellom barnehager, skoler, helsestasjoner og bibliotek kan

kommunene bidra til at alle barn og unge og deres familier får tilgang til bøker, informasjon og veiledning om lesing fra tidlig alder. Det må sikres at tiltak også ivaretar barn og unge med nedsatt hørsel, blant annet gjennom universell utforming og bruk av visuelle og tegnspråklige ressurser.

En helhetlig strategi bør inkludere et tettere samarbeid med kultursektoren, særlig aktører som arbeider med tegnspråk og tilgjengelig kultur for hørselshemmede. Dette kan bidra til å utvikle og formidle litteratur og formidlingsformer som er tilgjengelige på flere språkmodaliteter, og som oppleves relevante og motiverende. Produksjon og formidling av tegnspråklige fortellinger, visuelle leseopplevelser og tilpassede digitale ressurser er viktige bidrag til å styrke både språk, identitet og leselyst.

For å sikre reell deltakelse må kultur- og lesetilbud være tilgjengelige og universelt utformet. Dette innebærer blant annet tilgang til tegnspråktolkede eller tegnspråklige ressurser, og at arrangementer i bibliotek, kulturskole og andre institusjoner tilpasses slik at tegnspråklige barn kan delta på lik linje med andre.

Kommunene bør også bidra til å styrke tilgangen på kvalitetsressurser på tegnspråk, både gjennom innkjøp og gjennom samarbeid med relevante aktører som utvikler læremidler og kulturinnhold.

Systematisk kompetanseheving

Videre bør kommunene arbeide systematisk med kompetanseheving for ansatte i barnehage, skole og bibliotek. Kompetansen skal sikre at ansatte har kunnskap om sammenhengen mellom hørsel, språk og leseutvikling, og at de kan tilrettelegge for gode og inkluderende lesesituasjoner. Samtidig må det sikres tilgang til relevante og oppdaterte læremidler og læringsressurser, inkludert tegnspråklig og visuelt tilpasset materiale.

For tegnspråklige barn og unge er det særlig viktig at det kobles på tegnspråklig kompetanse der denne mangler i kommunen. Kommunene bør derfor arbeide systematisk med å bygge og vedlikeholde kompetanse i norsk tegnspråk i relevante tjenester, blant annet gjennom etter- og videreutdanning og samarbeid med nasjonale fagmiljøer. Kommunene bør også legge til rette for at foresatte får tilgang til tegnspråkopplæring og veiledning, slik at barns språkutvikling kan støttes også i hjemmet, og at større språkarenaer gjøres tilgjengelige.

Profesjonsfellesskap for lærere til barn/elever som bruker tegnspråk

Tegnspråklige barn og elever er spredt over hele landet, og praksisfeltet er dermed fragmentert. Lokale myndigheter bør derfor sikre at lærere til tegnspråklige i barnehage og skole får være del av et profesjonsfellesskap. Slike profesjonsfellesskap er en forutsetning for kvalitet i opplæringen. Når lærere samarbeider om planlegging, undervisning og refleksjon, styrkes den profesjonelle kompetansen og den pedagogiske praksisen utvikles. Fellesskapet har også en språklig dimensjon dersom norsk tegnspråk brukes i faglig arbeid og i faglige diskusjoner. Slike språk- og profesjonsfellesskap kan bidra til å styrke både barnas tegnspråkmiljø, kvaliteten i opplæringen og lærernes profesjonelle identitet.

Statped har etablert nettverk for lærere til deltidselever, men deltakelse blir nedprioritert av flere kommuner.

Tidlig innsats ved nedsatt hørsel

Tidlig innsats er avgjørende, og det må sikres gode overganger mellom barnehage og skole, med særlig vekt på språk- og begrepsutvikling. Kartlegging og oppfølging av språk- og leseutvikling må tilpasses forutsetningene til barna og elevene med nedsatt hørsel.

Bibliotekene

Biblioteket er en sentral del av kommunens leseinfrastruktur. For tegnspråklige barn er det viktig med tilgang til digitale bøker på tegnspråk i form av videoer, samt tilrettelagte bøker for barn i ulike aldre og på ulike språknivåer. Tilbudet må være variert og tilpasset barnas interesser og utvikling. I tillegg bør bibliotek og andre kulturarenaer aktivt utvikle formidlingstilbud på tegnspråk, som for eksempel fortellerstunder, leseaktiviteter og arrangementer der tegnspråk inngår som en naturlig del. Det bør inkluderes tegnspråklig litteratur og døvekultur som en del av lesekanon. Det er viktig at det finnes en progresjon i tilbudet fra tidlig barnealder og oppover.

Anbefaling 4:

Anbefaling til lærerutdanningene og tilbydere av etter- og videreutdanning om hvilken kompetanse studenter og lærere trenger i tråd med kommisjonens anbefalinger.

Utdanninger og kompetansebehov innen hørselsområdet

Lærerutdanningene og tilbydere av etter- og videreutdanning bør sikre at studenter og lærere utvikler kompetanse til å gi inkluderende og tilpasset leseopplæring for elever med nedsatt hørsel. Dette innebærer kunnskap om sammenhengen mellom hørsel, språk og lese- og skriveutvikling, og hvordan begrenset tilgang til språk kan påvirke elevers læring.

Utdanningene må ha et bredt perspektiv på leseutvikling, der det tas høyde for at barn lærer på ulike måter.

For tegnspråklige elever er det viktig at lærerne har forståelse for hvordan norsk tegnspråk kan fungere som grunnlag for utvikling av skriftlig norsk. Lærere må ha kjennskap til metoder i lese- og skriveopplæringen, inkludert flerspråklighet og tospråklig didaktikk, og hvordan tegnspråk og norsk skriftspråk kan ses i sammenheng.

Lærerne må kunne anvende både fonologiske strategier for elever som bruker talespråk, og tilnærminger basert på helordslesing og meningsskaping for tegnspråklige elever. Det bør også gis opplæring i hvordan lese- og skriveopplæring utvikles i sammenheng, inkludert eksplisitt undervisning i grammatikk.

Utdanningene bør vektlegge systematisk arbeid med ordforråd og begrepsutvikling, og hvordan lærere kan støtte elevers språkforståelse gjennom eksplisitte og strukturerte arbeidsmåter. Det er også viktig med kompetanse i visuelle og multimodale arbeidsmåter.

Lesing som grunnleggende ferdighet i alle fag

Lærerutdanningene må legge vekt på lesing og skriving som grunnleggende ferdigheter i alle fag. Lærere må kunne arbeide med fagtekster, begrepsutvikling og lesestrategier, og støtte elevenes språkutvikling, særlig for elever som er avhengige av visuelle og multimodale tilnærminger. Utdanningene bør gi erfaring med varierte og multimodale læringsressurser.

Vurderingsarbeid

Lærere må kunne vurdere elevenes leseforståelse og utvikling med hensyn til språklige forutsetninger, og bruke vurdering aktivt for videre læring. Dette innebærer varierte vurderingsformer og bevissthet om hvordan språkferdigheter påvirker resultater, også for bimodale barn.

Leselyst og litteraturformidling

Lærerutdanningene må vektlegge leselyst og litteraturformidling. Lærere trenger kunnskap om barne- og ungdomslitteratur og ferdigheter i å formidle tekster på en engasjerende måte. For elever med nedsatt hørsel innebærer dette også kjennskap til tegnspråklige fortellinger og visuelle fortellertradisjoner.

Læremidler, læringsressurser og hjelpemidler

Utdanningene bør styrke kompetansen i bruk og vurdering av læremidler og læringsressurser, inkludert digitale verktøy, lese- og skrive støtteprogrammer og tegnspråklige og visuelt tilpassede ressurser. Det bør også vektlegges hvordan lærere kan legge til rette for gode lytteforhold og bruke tekniske hjelpemidler som en del av inkluderende opplæring.

Tverrfaglig samarbeid

Det er behov for kompetanse i tverrfaglig samarbeid og helhetlig oppfølging av elevenes utvikling, inkludert samarbeid med foresatte og relevante fagmiljøer.

Kompetansebehov og utdanningstilbud

Det er stort behov for kompetanse i norsk tegnspråk og tegnspråklig pedagogikk, og det er få skoler eller kommuner som har lærere med tegnspråkkompetanse. Ansettelse av lærere, og evt. Utdanning, krever prioritering av kommunen. I tillegg er det viktig at enkelte lærerutdanningsinstitusjoner gir utdanning i fagene norsk tegnspråk og norsk for elever med tegnspråk, både språkfaglig og didaktisk. Lærerutdanningene bør tilby relevante emner og styrke rekrutteringen av lærere med tegnspråkkompetanse, samtidig som alle lærere må ha grunnleggende forståelse for elevgruppens behov.

Kompetanse om språk, lesing og inkluderende praksis må videreutvikles gjennom etter- og videreutdanning som er forskningsbasert, praksisnær og tilgjengelig. Tilbudene må inkludere flerspråklighet, tegnspråk og bruk av varierte læringsressurser, samt kunnskap om pedagogisk materiell og læremidler for tegnspråklige elever.

Lærerutdanningene må bidra til å utvikle lærere med et helhetlig syn på språk og lesing, som kan møte mangfoldet av elever på en inkluderende, kunnskapsbasert og motiverende måte.

Det er også viktig å sikre og videreføre utdanningstilbudene innen audiopedagogikk.

Barn og elever med nedsatt syn

Nedsatt syn brukes her som en samlebetegnelse for ulike grader av synstap; fra lett til alvorlig synstap eller total blindhet. Noen kan ha problemer med å oppfatte og tolke synsinntrykk.

Slike vansker kan skyldes ulike forhold i hjernen. Barn og elever som er svaksynte (moderat eller alvorlig synstap), kan lese visuell skrift når det blir tilrettelagt for det, gjerne supplert med auditiv lesing (lydbok/kunstig tale). Vanlige hjelpemidler er ulike typer optiske løsninger.

Barn og elever som er blinde, vil som regel ha punktskrift som sitt primære lesemedium, gjerne supplert med auditiv lesing. Vanlige hjelpemidler er punktskriftmaskin, leselist (punktskriftdisplay) og skjermleser med talesyntese.

Elever som er blinde eller sterkt svaksynte har rett til nødvendig opplæring i punktskrift og bruk av tekniske hjelpemidler, ofte omtalt som kompenserende ferdigheter, jf.

opplæringsloven §§ 3-5 og 11-5 (grunnskolen), opplæringsloven §§ 6-4 og 11-5

(videregående opplæring) og opplæringsforskriften § 1-4 og § 5-5. Opplæringen kommer i tillegg til den ordinære timerammen. Opplæring i punktskrift, tekniske hjelpemidler og

mobilitet | udir.no

Anbefaling 1:

Anbefaling til skolene om beste praksiser for leseopplæring som bidrar til utvikling av språk, leselyst og leseferdigheter, slik at alle elever, uavhengig av nivå, får den støtten og de utfordringene de trenger. Anbefalingene skal kople leseopplæringen til læring i ulike fag, og til skriveopplæringen. Anbefalingene kan også omfatte råd om bruk av læremidler og læringsressurser, og om bruk av skolebibliotek som en del av opplæringen.

Leseopplæring for svaksynte elever som leser visuelt

God leseopplæring for elever som leser visuelt og har nedsatt syn, krever at eleven har tilgang til tilrettelagt tekst og/eller hjelpemidler. Svaksynte elever må få tilgang til samme innhold som medelever, men i tilpassede formater. Dette innebærer både fysiske og digitale bøker, lyd støtte og nødvendige hjelpemidler, slik at de kan delta på like vilkår og utvikle leselyst og ferdigheter sammen med klassen. Uten riktig tilrettelegging og støtte bruker eleven mye kognitiv kapasitet på å avkode, noe som svekker forståelse og motivasjon. Aktuell tilrettelegging kan være forstørrelse, skjermtilpasning, lyd og tilrettelagte digitale bøker fra Statped. Tilgang til både digitale og trykte formater er en forutsetning for leselyst og utvikling av ferdigheter. Tekster og læringsressurser kan tilpasses elevens synsfunksjon gjennom riktig kontrast, font, skriftstørrelse, linjeavstand, tydelige visuelle elementer og reduksjon av visuell støy. Når ressursene som brukes følger lovpålagte krav til

universell utforming, reduserer dette behovet for individuelle tilrettelegginger. Det bør settes av tid til kompetanseheving, og krav til universell utforming må følges ved innkjøp av læremidler *Læremidler i grunnskoler og videregående skoler* og Inkluderende læringsfellesskap – bruk av læremidler og læringsressurser for elever med sansetap - Proba Samfunnsanalyse

God praksis forutsetter kompetente lærere og personale som baserer den pedagogiske tilretteleggingen på forskning og erfaring. Det er også viktig å høre hva eleven selv mener om behovet for tilrettelegging. Lærere må ha kunnskap om elevens synsnedsettelse og individuelle behov for tilrettelegging og hjelpemidler. De må også ha kunnskap om hvordan de kan støtte og motivere for lesing gjennom modellering, arbeid med begrepsforståelse og ved å sikre nødvendige forkunnskaper hos eleven. Læreren må kartlegge elevenes interesser og aktivt kunne veilede i valg av litteratur og organisere undervisningen slik at elevene både får støtte og faglige utfordringer i et inkluderende fellesskap.

For å fremme leselyst er det avgjørende med tilgang til variert og aldersrelevant litteratur. Elevene må kunne velge mellom sjangre og ulike formater som papir, skjerm, eller lyd. De må også få tilgang til bøker med samme faglige og kulturelle innhold, som sine medelever. Faglig og sosial deltakelse og inkludering er avgjørende. Lesingen bør knyttes til felles opplevelser, samtaler og samarbeid i mindre grupper.

Skolebiblioteket bør tilby tilrettelagte bøker med samme innhold som medelever leser. Samarbeid mellom skoler og bibliotek er viktig, særlig der utvalget er begrenset. Presentasjon av bøker og aktiv formidling er avgjørende. Her vil også Tibi - Biblioteket for tilrettelagt litteratur, være en viktig ressurs.

Leseopplæring for elever som bruker punktskrift

Punktskrift bør være synlig i klasserommet på lik linje med visuell skrift. Dette innebærer felles aktiviteter som introduksjon av bokstaver i både punktskrift og visuell skrift, merking med punktskrift i omgivelsene (eks. hyller og skap) og undervisningsopplegg der alle elever får kjennskap til punktskrift som et fullverdig skriftsystem.

Eleven må gis varierte sanseerfaringer. Spesielt viktig er det å utvikle gode taktile ferdigheter gjennom systematisk erfaring med å bruke hendene aktivt. Her er følebøker, konkrete og varierte materialer viktige ressurser. Begrepsforståelse må bygges gjennom konkrete erfaringer som gir mening til det som blir lest.

I skolen er det viktig med tilgang til tilrettelagte læremidler som kan brukes i en inkluderende sammenheng. Elevene har behov for tilrettelagte bøker i punktskrift, da helst samme lærebok som resten av klassen, og supplert med taktile illustrasjoner. Det er også viktig med tilgang til et bredt og aldersadekvat utvalg av bøker. Her er Biblioteket for tilrettelagt litteratur ([Tibi - Biblioteket for tilrettelagt litteratur](#)) en viktig tilbyder. Innholdet må tilsvare det jevnaldrende leser, slik at eleven kan delta i felles lesekultur.

En kombinasjon av ulike lesemedier er viktig for utvikling av flyt, forståelse og motivasjon. Punktskrift er grunnlaget for lesing, men lydstøtte som lydbøker og opplesning kan brukes for å forberede, støtte eller utvide lesingen. Lyd brukes som supplement, ikke erstatning, og kan også forberede eleven på tekster som skal leses taktilt. Fleksibel og strategisk bruk av punktskrift på papir, digital punktskrift ved bruk av leseleser (punktskriftskjerm) og andre digitale løsninger, gir variasjon og utholdenhet.

Selve opplæringen bør være systematisk, tilpasset og tilstrekkelig intensiv. Det innebærer systematisk arbeid med strategisk bruk av hendene, avkoding, forståelse og begreper. Samtidig må det tas hensyn til at taktil lesing er tidkrevende og at punktskriftbrukere som regel har lavere lesehastighet enn sine medelever. Mengde, progresjon og tekstvalg må balansere utfordring og mestring.

Motivasjon og aktiv deltakelse styrkes gjennom opplevelse av mestring, valg av egne tekster og deltakelse i klasseaktiviteter. Når punktskrift synliggjøres i felles undervisning og inngår i aktiviteter for hele klassen, bidrar det til sosial tilhørighet og økt leselyst.

For å lykkes er kompetanse og organisering avgjørende. Lærere med ansvar for elever som er punktskriftbrukere, må ha god punktskriftkompetanse og kunnskap om hvordan opplæringen kan tilrettelegges og organiseres i en inkluderende kontekst. Også foresatte må få tilbud om kompetanseheving slik at de er kjent med punktskrift, hjelpemidler og tilrettelegging.

Anbefaling 2:

Anbefaling til barnehagene om hvordan barnehagen kan bidra til å utvikle barnas leselyst, leseglede og språk.

Utvikle leselyst og leseglede for svaksynte barn

God praksis forutsetter at barnet får tidlig og likeverdig tilgang til innhold i formater de kan bruke. Det må tilrettelegges for en fleksibel kombinasjon av trykket materiell (som bøker på papir), digitale løsninger og lyd. Litteraturen må være relevant og engasjerende, og den må være i samsvar med, og tilgjengelig samtidig med, den litteraturen de andre barna møter.

Leseaktivitetene må være preget av aktiv voksenstøtte og bevisst språkstimulering. Høytlesing må brukes dialogisk, der voksne beskriver visuelle elementer (synstolking) og støtter forståelsen gjennom begrepsarbeid og ved å sikre at barnet har nødvendige forkunnskaper. Barnet må få hjelp til å knytte det som leses til egne erfaringer, noe som styrker både språk og innholdsmessig forståelse.

Barnehagen må organiseres som et tilgjengelig og rikt språkmiljø, der lysforhold, plassering og oversikt legger til rette for bruk av synet. Skrift og symboler i omgivelsene må brukes aktivt i hverdagen, slik at barnet møter tilrettelagte og meningsfulle lesesituasjoner også utenfor formelle aktiviteter.

En viktig del av praksisen er å skape engasjerende og felles opplevelser rundt tekst. Samtaler, lek, dramatisering og utforsking av historier gjør lesing til noe sosialt, meningsfullt og motiverende. Det må videre legges til rette for en bred og helhetlig forståelse av lesing, der ulike uttrykksformer kombineres. Barna må få delta i skapende aktiviteter som å lage egne fortellinger, og bruke tekst i samspill med lyd, bilder og erfaringer. Slike tilnærminger utvider forståelsen av hva lesing kan være.

Praksisen forutsetter også individuell tilpasning og avlastning av synet ved behov, slik at barnet kan ta inn innhold på måter som er mest hensiktsmessige. Dette bidrar til mestring og utholdenhet i møte med tekst.

Utvikle leselyst og leseglede for blinde barn

God praksis innebærer at punktskrift er en integrert del av barnets hverdag. Dette kan gjøres ved å merke hyller, garderobeplass o.l med punktskrift, og sørge for materiell og bøker med punktskrift som er tilgjengelige for både barn og voksne. Slik får barnet kontinuerlige erfaringer med skriftspråk på lik linje med seende barn.

Barna trenger rike og sanselige litteraturopplevelser som gir tilgang til innhold gjennom berøring og utforsking. Taktile bøker og aktiviteter gir konkrete erfaringer som støtter begrepsutvikling og gjør fortellinger forståelige og engasjerende. Tilgang til et variert og ferdig utviklet materiell, styrker kvaliteten i arbeidet og gjør det lettere å skape gode leseopplevelser. Barnehagen kan også selv lage taktile bøker og taktilt materiell.

Skriftspråkstimulering - Statped

Arbeidet må være bevisst, systematisk og forankret i god kompetanse hos barnehagens personale. Personalet og foresatte må ha kunnskap om punktskrift og hvordan de kan støtte barnets møte med tekst. Samtidig må det å lese løftes fram som en lystbetont og meningsfull aktivitet.

Anbefaling 3:

Anbefaling til lokale myndigheter om hvordan de kan jobbe strategisk og helhetlig med lesing, blant annet i samarbeid med kultursektoren.

Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid

Det er behov for systematisk kompetansebygging. Lærere, skoleledelse og PPT bør ha kunnskap om synsnedsettelse, synspedagogikk og tilpasset leseopplæring. Dette inkluderer også kompetanse på punktskrift, hjelpemidler, læremidler og universell utforming. Det er behov for tilbud om både etter- og videreutdanning for lærere, pedagogisk personale og rådgivere i PPT.

God praksis oppstår der tiltak er forankret i ledelsen og hele organisasjonen, med tydelige rammer, ressurser og en positiv holdning til inkludering. Dette innebærer også tid til samarbeid mellom ansatte og god organisering av opplæringen.

Lokale myndigheter har ansvar for tilgjengelige læremidler, teknologi og litteratur (både fysisk og digitalt), og at universell utforming ligger til grunn for innkjøp og planlegging. Dette gjelder også et godt utviklet skole- og folkebibliotek med tilrettelagte tilbud lokalt – ikke bare via fjernlån.

Strategisk arbeid krever tett samarbeid mellom kommune, skole/barnehage, PPT, Statped og foresatte. Særlig fordi målgruppen er liten og sammensatt, er det viktig å bruke og styrke eksisterende fagmiljøer og etablere regionalt samarbeid.

Tiltak for elever med synsnedsettelse bør sees som en del av en bredere inkluderingsstrategi.

Universell utforming av læringsressurser og læremidler, organisering i mindre grupper, variasjon i undervisningsopplegg og metoder, kan komme alle elever til gode.

Gruppen barn og unge med synsnedsettelse er svært heterogen. Synsfunksjonene varierer mye fra person til person, og mange har synsvansker i kombinasjon med andre funksjonsnedsettelse.

Strategier bør derfor også omfatte barn og unge med utviklingsforstyrrelser/kognitive vansker og barn og unge med behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Innsatsene må baseres på en fleksibel forståelse av målgruppen, med løsninger som kan tilpasses store individuelle forskjeller i funksjon og behov, inkludert elever med sammensatte funksjonsnedsettelse.

Lesing må forstås bredt, også som opplevelse og aktiv deltakelse, ikke bare ferdighet. Tiltak bør derfor fremme leseglede, tilgjengelige opplevelser som bibliotekbesøk og deltakelse gjennom ulike sanser.

Anbefaling 4:

Anbefaling til lærerutdanningene og tilbydere av etter- og videreutdanning om hvilken kompetanse studenter og lærere trenger i tråd med kommisjonens anbefalinger.

Utdanninger og kompetansebehov innen synsområdet

Synspedagogikk er i liten grad vektlagt i barnehage- og lærerutdanningene. Det varierer også mye hvordan slik kompetanse vektles i utdanningene. Det er videre svært få utdanningstilbud innen synspedagogikk. NTNU er i dag eneste institusjonen som tilbyr slik utdanning. Bedre tilgang til videreutdanning, både heltid og deltid og uten høye kostnader, er avgjørende for å kunne dekke kompetansebehovet i opplæringssektoren.

Lærerutdanningene bør gi grunnleggende innsikt i hvordan synssansen fungerer og hvordan nedsatt syn påvirker deltakelse, utvikling og læring. Denne forståelsen må sees i sammenheng med hvordan ulike synsforutsetninger påvirker lesing med tanke på kommunikasjon og språk- og begrepsutvikling. Det må legges til grunn at barne- og elevgruppen er sammensatt og at det derfor er behov for individuelle tilpasninger.

En viktig del av kompetansen er evnen til å oppdage synsrelaterte vansker og iverksette nødvendige tiltak. Lærere bør kunne identifisere tegn på synsvansker, som lav leseutholdenhet, dobbeltsyn eller behov for forstørrelse. De må også ha kunnskap om hvordan de kan følge opp, både gjennom enkle tiltak i undervisningen og ved å involvere relevante faginstanser som PPT og Statped.

Videreutdanningen må gi lærere/personale didaktisk kompetanse i tilpasset leseopplæring, der de forstår sammenhengen mellom syn og leseprosess. De må ha kunnskap om hjelpemidler, læringsteknologi og tilrettelagte læremidler som viktige forutsetninger og støtte i lese- og skriveaktiviteter. Lærere må videre kjenne til tilgjengelighetsfunksjoner i digitale verktøy, og kunne veilede elever i hvordan verktøyene kan brukes i læringsarbeidet.

I tillegg bør lærerutdanningene sikre kjennskap til punktskrift på et overordnet nivå for alle. I videreutdanningene må det legges til rette for fordypning for de som skal arbeide tett med elever som har punktskrift som sitt primære lesemedium.

Samiskspråklige barn og elever

Statped bistår kommuner og fylkeskommuner med å legge til rette for samiskspråklige barn og elever med behov for individuelt tilrettelagt opplæring. Dette skjer gjennom avdelingen samisk spesialpedagogisk støtte (SEAD), som er en landsdekkende del av Statped.

SEAD kombinerer spesialpedagogisk spisskompetanse med samisk språk- og kulturkompetanse. Avdelingen tilbyr tjenester innen alle Statpeds fagområder – og til hele aldersspennet, fra barnehage til voksenopplæring. Tjenestene ytes på nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og norsk.

Målet er å sikre at samiske barn og elever med behov for særskilt tilrettelegging får et likeverdig og inkluderende tilbud – uavhengig av bosted. Dette er et særskilt ansvar for Norge, forankret i Grunnloven § 108 og internasjonale konvensjoner.

Anbefaling 1

Anbefaling til skolene om beste praksiser for leseopplæring som bidrar til utvikling av språk, leselyst og leseferdigheter, slik at alle elever, uavhengig av nivå, får den støtten og de utfordringene de trenger. Anbefalingene skal kople leseopplæringen til læring i ulike fag, og til skriveopplæringen. Anbefalingene kan også omfatte råd om bruk av læremidler og læringsressurser, og om bruk av skolebibliotek som en del av opplæringen.

Leseopplæring for samisk-språklige elever

Å styrke leseferdighetene og leselysten hos samiske barn og unge handler ikke bare om teknisk leseopplæring, men om språk, identitet, kultur og tilhørighet. For mange samiske barn/elever skjer leseutvikling på ett eller flere samiske språk, ofte parallelt med norsk. Dette er behov som må ivaretas i barnehage, skole og lokalsamfunn. Det innebærer at man har relevant litteratur som er gjenkjennbart, speiles av egne opplevelser og erfaringer og tradisjoner. Den kulturelle praksisen som fortellertradisjon og joik kan være en ressurs til leselyst.

Samiske elever er en mangfoldig gruppe, og det er viktig å legge til rette for et målrettet og systematisk arbeid rettet mot samiskundervisning også på de på ulike samiskspråknivåene.

Det er mangel på samisk litteratur, både sakprosa, skjønnlitteratur, faktabøker, digitale tekster, tegneserier m.m. Det er viktig å styrke produksjon og tilgjengeliggjøre samisk litteratur, samt bevisstgjøring av verktøy som kan brukes som støtte for lesing. Manglende tilgang på relevant litteratur svekker leselyst, særlig hos ungdom.

Samiske elever må ofte bruke lese- og skriveverktøy på majoritetsspråket, noe som ikke gir språktilpasset støtte noe som igjen kan svekke både mengdetrening og motivasjon.

Det er også behov for flere digitale verktøy på alle samisk språk, som er alderstilpasset og relevant, som gir nødvendig repetisjon, mestring og språkeksponering.

Anbefaling 2

Anbefaling til barnehagene om hvordan barnehagen kan bidra til å utvikle barnas leselyst, leseglede og språk.

Utvikle leselyst og leseglede for samisk-språklige barn

For samiske barn i barnehage er det viktig å styrke barnets morsmål, da det har videre betydning for leseglede og leseferdigheter. Lesing utvikles mest effektivt når barn får bruke og styrke førstespråket sitt som grunnlag for literacy på andre språk. Flerspråklige barn overfører ferdigheter i ordforråd, tekstforståelse og strategier mellom språk.

Det er stor mangel på samiskspråklige ressurser, herunder bøker, brettspill, digitale ressurser og plakater som er gjenkjennbart med et moderne preg tilpasset dagens samfunn. Samiske barn kan ha mer nytte og motivasjon når litteraturen speiler språk, kultur og erfaringer de kjenner seg igjen i.

Anbefaling 3

Anbefaling til lokale myndigheter om hvordan de kan jobbe strategisk og helhetlig med lesing, blant annet i samarbeid med kultursektoren.

Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid

Tilgang til tekster på samiske språk som speiler samiske erfaringer, steder og samtid, har positiv betydning for elevenes motivasjon, utholdenhet og engasjement i lesing. Motsatt kan mangel på egnede tekster og læringsressurser føre til lavere leseaktivitet, særlig blant ungdom.

For samiske barn og unge må arbeidet i tillegg være språklig og kulturelt forankret. Dette innebærer å styrke samisk språk i leseopplæringen, bruke litteratur med samisk innhold, og bygge videre på samiske fortellertradisjoner. Samarbeid med samiske fagmiljøer og lokalsamfunn er viktig, og ansatte må ha kompetanse i både flerspråklighet og samisk kultur. Familie og nærmiljø spiller en sentral rolle, og vurdering og oppfølging må tilpasses en tospråklig virkelighet.

Anbefaling 4

Anbefaling til lærerutdanningene og tilbydere av etter- og videreutdanning om hvilken kompetanse studenter og lærere trenger i tråd med kommisjonens anbefalinger.

Utdanninger og kompetansebehov på det samiske området

Samisk språk må være et reelt lesespråk, ikke bare identitetsmarkør. Dermed er relevant litteratur og kultur tett knyttet mot leselyst. Digitale og analoge ressurser på samisk er avgjørende for god praksis og kan gi bedre leseutvikling.

Barnehage- og lærerutdanningene må styrke kompetansen i flerspråklighet og leseopplæring, med særlig vekt på begynneropplæring på morsmål og hvordan språk støtter hverandre i læring. Samisk litteratur og fortellertradisjon bør brukes aktivt i utdanningen, slik at lesing knyttes til identitet, kultur og motivasjon. Praksis i samiske barnehager og skoler bør være en naturlig del av studiet, slik at studentene får erfaring fra relevante kontekster. I tillegg bør lærerutdanningene samarbeide tett med samiske fagmiljøer og lokalsamfunn, inkludert forfattere og kulturarbeidere.

Rekruttering og oppfølging av samiskspråklige studenter er også sentralt for å sikre tilgang på kvalifiserte lærere. Samlet sett handler dette om å utdanne lærere som kan kombinere solid leseopplæring med samisk språk, kulturforståelse og flerspråklig kompetanse.

Kompetanse hos lærere og barnehagelærere er en forutsetning for god kvalitet.

Barn og elever med behov for ASK

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) er språket til personer som helt eller delvis mangler funksjonell tale. Det kan være på grunn av medfødte diagnoser som cerebral parese, autisme, ulike syndromer, utviklingshemming, eller en ervervet skade. Målet er å gjøre det mulig for personen å uttrykke ønsker, behov, tanker og følelser, og å delta i sosialt samspill og læring.

ASK omfatter alle former for kommunikasjon som støtter eller erstatter tale. Dette kan være bruk av mimikk og gester, tegn-til-tale, taktile tegn og symboler, grafiske symboler og skrift.

Eksempler på kommunikasjonshjelpemidler som kan være aktuelle for ASK-brukere, er:

- grafiske symboler enkeltvis, på tematavler, i kommunikasjonsbok eller i talemaskin
- talemaskin – en avansert datamaskin eller nettbrett med syntetisk tale
- alfabettavler
- skrive i bok, på tavle, mobiltelefon, nettbrett, pc
- talebokser

- taktile symboler – tredimensjonale symbol som kan berøres med hendene

Retten til å bruke ASK og til å få nødvendig opplæring i ASK gjelder i både barnehage, grunnskole, videregående skole og voksenopplæring. Retten er forankret i barnehageloven § 39, og opplæringsloven § 11-12 og § 19-7.

Barn og unge med behov for ASK har samme rett til å utvikle lese- og skriveferdigheter som andre. Likevel viser forskning og erfaring at de ikke får likeverdige muligheter. Det handler ikke om evner, men om tilgang, forventninger og tilrettelegging. Med tidlig innsats, riktig kompetanse og en helhetlig literacy-tilnærming kan langt flere ASK-brukere utvikle funksjonelle lese- og skriveferdigheter. Dette vil styrke både læring, deltakelse og livskvalitet.

Anbefaling I:

Anbefaling til skolene om beste praksiser for leseopplæring som bidrar til utvikling av språk, leselyst og leseferdigheter, slik at alle elever, uavhengig av nivå, får den støtten og de utfordringene de trenger. Anbefalingene skal kople leseopplæringen til læring i ulike fag, og til skriveopplæringen. Anbefalingene kan også omfatte råd om bruk av læremidler og læringsressurser, og om bruk av skolebibliotek som en del av opplæringen.

Leseopplæring for elever som bruker ASK

Erfaringer fra Statped viser at mange elever med behov for ASK får sen, mangelfull eller ingen opplæring i lesing og skriving. Dette henger sammen med lave forventninger, lite kompetanse og manglende tilrettelegging i opplæringen. Det er også begrenset tilgang til forskningsbaserte metoder for leseopplæring tilpasset elever uten talespråk, og mange lærere mangler kompetanse på begynneropplæring for denne gruppen.

Leseopplæringen bygger vanligvis på talespråklige ferdigheter. ASK-brukere har ofte begrensede muligheter til å utforske språklyder, noe som gjør ordinær fonologisk tilnærming utfordrende.

Forskning peker på betydningen av en helhetlig literacy-tilnærming, hvor lesing, skriving, språk og kommunikasjon sees i sammenheng. Helhetlig literacy-tilnærming bør bli ivaretatt i skolen ved at lese- og skriveopplæring sees i sammenheng og er en del av inkluderende praksis i alle fag. Opplæring i lesing og skriving må være planlagt, målrettet og langsiktig. Skolen må egge til rette for aktiv deltakelse i lesing ved at eleven har tilgang til egnet kommunikasjonsform. I

leseopplæringen må eleven få tilgang til tekst og ikke bare grafiske symboler alene. Lesingen må være dialogisk og utforskende.

For å lykkes må det legges vekt på tidlig tilgang til språk og kommunikasjonssystem, aktiv deltakelse i meningsfulle lese- og skriveaktiviteter, og det må være høye forventninger til elevens læring. Elven må ha tilgang til litteratur og skrivemateriell gjennom et bredt utvalg av bøker tilpasset interesse, alder og utviklingsnivå. Eleven må også ha tilgang til nødvendige teknologiske verktøy.

Anbefaling 2:

Anbefaling til barnehagene om hvordan barnehagen kan bidra til å utvikle barnas leselyst, leseglede og språk.

Utvikle leselyst og leseglede for barn som bruker ASK

Mange barn med behov for ASK får sent tilgang til egnet kommunikasjonssystem. De erfarer også sjeldnere sitt språk i bruk, sammenlignet med barn som hører tale kontinuerlig. Videre viser forskning at ASK-brukere har mindre tilgang til bøker og skrivemateriell, deltar sjeldnere i utforskende lese- og skriveaktiviteter og i mindre grad får velge bøker selv. I leseaktiviteter dominerer voksne ofte og barnet får få muligheter til å stille spørsmål, kommentere eller delta aktivt. I tillegg mangler barnet ofte tilgang til egnet kommunikasjonsform i slike situasjoner.

For å lykkes må barnehagen sikre tidlig innsats ved at barn med behov for ASK får tilgang til egnet kommunikasjonsform og språkstøtte så tidlig som mulig. Barnet må tidlig få erfaringer med skriftspråklige aktiviteter, og det lekende perspektivet må vektlegges gjennom aktiviteter som støtter fonologisk bevissthet, f.eks. late-som-skriving, skrive eget navn, kjenne igjen egen bokstav o.l. Barnet må få ta aktiv del i felles leseaktiviteter, noe som bidrar til leseglede og engasjement. Lesingen må være dialogisk og utforskende slik at barnet får stille spørsmål, kommentere og velge bøker. Barnehagen må tilby bøker som er tilpasset barnets interesse, alder og utviklingsnivå, og barnet må få mulighet til å lese samme bok flere ganger.

Forskning understreker betydningen av å arbeide systematisk med literacy for ASK-brukere gjennom hele opplæringsløpet.

Anbefaling 3:

Anbefaling til lokale myndigheter om hvordan de kan jobbe strategisk og helhetlig med lesing, blant annet i samarbeid med kultursektoren.

Lokale myndigheters strategiske og helhetlige arbeid

Det må sikres at nasjonale satsinger på lesing inkluderer elever med behov for ASK, og det må utvikles veileder(e) med vekt på strategier og materiell for inkluderende leseopplæring som også omfatter ASK. Skoler og barnehager må få rask og gratis tilgang til grafisk symbolsystem og egnet kommunikasjonsform, læremidler og nødvendig teknologi. Forskning på leseopplæring for ASK-brukere må prioriteres, og det må utvikles og formidles opplæring i forskningsbaserte metoder.

Anbefaling 4

Anbefaling til lærerutdanningene og tilbydere av etter- og videreutdanning om hvilken kompetanse studenter og lærere trenger i tråd med kommisjonens anbefalinger.

Utdanninger og kompetansebehov innen ASK-området

Det må tilbys flere utdanningsløp for å bygge kompetanse på ASK i Norge, og det må legges større vekt på kompetanse om ASK og literacy i grunnutdanningene. Videre må det tilbys etter- og videreutdanning i leseopplæring for elever uten talespråk, bruk av ASK i undervisning og opplæring og inkluderende literacy-praksis.